МАНДРІВКА

Гаразд, добрі людоньки, нині з торби зачинаю, щиру правду, а не казку повідаю; сам я того дізнав, а з пальця не виссав. Я на вітер ніколи не говорю, не варю юшки без петрушки. Інший, як щось розкаже, то тілько правди, як у зайця хвоста, а я на таке не привик, ні одно з моїх слів брехнею не пахне.

Що вам розкажу, все щира правда, хто не вірить, най мене і до піддячого запізве. Давно то діялось — тоді ще люди ножа не мали, ковбасою хліб краяли, в Страсну п'ятницю вінчалися, а жінки як шмаття прали, то праники,на небо клали. Пішов я собі в лісок грибів назбирати, бо, бачите, було то в м'ясний піст. Як самі здорові знаєте, що на пущення говіти треба, а сушений гриб — ще до того зі сметаною — правдива пісна страва, якою і угодники Божі на пустині живилися.

Іду я собі лісом, іду, дивлюсь, а то перед очима грибись-ко, такий великий, як то колесо. Тьфу, що за хрінова мати? Може, обман, чи що? Ні, правдивий гриб. Що тут робити? Треба збирати. Беруся до него цілою силою — і ледве-не-ледве того великана з місця здвигнув. Але чоловік лакоме сотво-ріння, він ніколи тим невдоволений, що вже має, йому все більше і більше хочеться... Отам і другий, третій і четвертий гриб. Добре, думаю собі, та як їх домів потаскати? Кажу вам, тяжкі були ті гриби, як той камінь від жорен. Але що голова, то і розум! Думаю собі: з ліса до моєї хатчини гей похило, от зроблю двоє осей, гриби послужать за колеса, запну їх ще заколесниками — і гайда, качай додому! Як загадав, так і зробив. Кажу вам, я так летів, як той пан у колясці.

Ті чотири гриби, хвалити Господа, не на цілий рік, на цілий день стали б, але лакомство, хоч гріх смертельний — все-таки лакомством.

Пустився я знов бігцем до ліса за грибами. Зайшов у ту саму гущавину; то щітка була, а не ліс, один вуж лише міг пропхатися, а

гриби не стирчать, ні, їх аж не було видно. Чую, хтось до мене говорить, а то був наймолодший прадід всіх грибів. Каже він до мене:

— Нащо ти нас, добрий чоловіче, зриваєш? Таж ми і ходити умієм. Сідай на мене, я тебе додому понесу!

Я довго не надумувався, сів собі на самий верх гриба і їду верхом додому, як той козак, таким чвалом, кажу вам, що один лиш слимак був би мене догнав.

Хто годен кортячку вгамувати? І я помахав знов до ліса, бо щастя служить. Тут чую: якась мара бринить і гуде мені над головою. Дивлюся вгору, а то рій бджіл не крутиться, ні, аж і я з ними, як те веретено, почав крутитися, а густий був він, кажу вам, такий, що я і місяця не бачив. Матка велика, як пугач, трути, як миші, а бджоли як сливки. Думаю, се тобі на приплодок, один рій такого меду назбирає, такого воску начинить, що стане від Великодня аж до Паски.

Але як біда, то біда. Місяць жарко припікав, а той рій уже на утікача! Летить він лісами, як на крилах, а я за ним навздогін полями і яругами, так задихався і так загрівся, що піт з мене ледом спадав; тут-тут і амінь мав мені бути, якби я не був скочив у замерзлий став і там не прохолодився. Був став той гей* глибокий, і щоб не утопитись, взяв я човен і поплив на саму середину. Тут мені так млосно, так нудно коло серця стало, що-м трохи не зомлів. Що-м зголоднів, шлунок мені пригадував, щось у нім так торкотіло, якби порожній віз з горба летів. А тут хоч сказися, ні гріночки хліба. Та я вже не таку біду перебув... Я тут знав собі раду дати.

Приплив щупак до човна, довгий, кажу вам, на сажень... Я його хап і нурцем з ним на дно ставка. Тут я собі гарний вогничок розклав, щуку-рибу зварив і, кажу вам, на три доби поживився. Вже ситний і веселий, згасив я вогонь, щоб, хорони боже, яке лихо не сталося, виліз у човен і пливу собі, як той лебідь по леду. Аж тут, милостивий Боже, — і очам

віри не даю — передо мною цвіте і зеленіє століття, конариста і дуплава липа, а запах іде від неї на всі сторони. Чи обман, чи правда? Що я там чую? В тій липі дупло, а в дуплі не гудить, не шумить мій рій, аж глушить. Се мені як подароване. Дивлюся в дупло, а в него і кулак не лізе. Бідна моя головонько! Пробую рукою, не іде, пробую ногою, не іде. Мучуся, товчуся, морочуся, не йде...

Аж тут ударив я в дупло головою і цілісінький, кажу вам, від чола до п'яти у то окаянне дупло, як той горобець, залетів. Взяв я свій рій під пахву, хочу вилазити, а тут, мов нечистий напосівся, і способу нема через діру і кулак перепхати. О лихо моє гірке! Та в пригоді добра рада на полиці: кинув я рій, як то яблуко, в куток, виліз з дупла і побіг потоком додому, взяв дома сокиру, вирубав у липі діру, взяв рій в саму пазуху, лед-ве-не-ледве виліз з дупла і пігнав, як вітер, додому. Моя перша робота вдома була той рій у вулик загнати, але такого великого не було у мене.

Мав я малу кошничку*, за хвилю я її обмазав, щаблі позакладав, роя гарно так цілим звоєм нового полотна підкурив і у вулик загнав, і ви, добрі людоньки, не повірили б, в саму Пилипівку — вишні були в самім цвіту — діждався я десятого роя. А меду того було, кажу вам, ласка Божа, але лиш з моїх малих вуликів.

По сій мозольній праці знов мене щось, як того вовка, в ліс тягнуло, не знаю, чи гриби, чи рій — так мені пильно було, що-м і сокири дома не лишив, висіла вона за поясом, як та зброя у лицаря.

Ходжу собі лісом утішний, веселий, як той моторний отаман, що з здобиччю щасливо домів вернув, попід боки беруся і думаю собі: ♦ Грибів і роя вже маєш, мій Мартине, — дивись, щоб тебе інше щастя не знайшло, таже ти в чепчику* родився". Вже і не дивлюсь на гриби, хоча й аж просяться, на дупло і не позираю, ходжу-блуджу тим лісом-пралісом і жду, щоби щось інше знов на мене з неба не спало. Та якось фортуна не сприяла. Від довгого ходу вже і ноги здубіли, почав я вже і

руками ходити, та вкінці так утомився, що-м, як та колода, по котрій не лише кози, жаби, але і камені скачуть, на мураву повалився.

Як додому вернути? Ноги одубіли, руки зціпеніли, а тут ні чайки, ні кульбаки. Очима наслухую, вухами дивлюсь, аж тут пасеться якась вража кобила, сита, годована, кажу вам, аж через ребра світилось. Думаю собі: вона тобі в пригоді стане, вона тобі знадобиться. Приступаю до неї, а вона із ніг валиться, сідаю на неї, а вона орлом летить, вітри переганяє, вибрикує таким собі свинським трапом, а з ніздер, як той триголовий змій, вогонь мече, сновидою летить і з місця не рушається. Вже я її не раз і добре прочухав, на її костях і гарного граб-чука поломив, а вона все своє пієє, все наперед летить, біжить і з місця не рушається. Така, кохана, була, що як де побачить тогорічне зелене сіно, то як зачне пасти, то сіно з корінням вириває.

Летимо ми кожної хвилі двадцять без двох кроків, а я навіть і не попантрив, як небогу тупиця-сокира, мов бритва, надвоє перетяла. Жену, вітри, соколи переганяю, мені і на ум не приходить, що я лише на передніх ногах тої вражої кобили сиджу. Оглядаюся назад себе: о Боже милостивий, що я бачу! Цілісінький зад кобили, два хвости і задня нога лежали на роздоріжжю, а лошатко, що вжеребилось таки з сідлом, вуздечкою і підківками, не молоко, лише овес ссало.

Як я то побачив, аж стрепенувся, перехрестився, потис кобилу в самий зад острогами і понісся у світ мов та хмара, бо пізнав, що на мене, дух святий перед нами, самий рогатий, куцохвостий чорт напосівся. Зі страху, чи з чого, почав у мені і дух завмирати, а до того іще і дощ так люнув, як з коновки — всі рубці на мені сухими поставали. В сій біді і я не зауважив, що топорище так намокло, що аж корінь пустило і зеленим явором так скоро почало рости, що майже під саме небо сягало. О, недоле моя гіркаї Як то збутися непевної, несамовитої огиди-ко-били? Щоб її був смуток знав, а не я! Але як одна біда іде, то і другу веде. Щоб неволі позбутися, треба на явора лізти.

Почав я на того явора лізти, а йому і кінця нема... Лізу я, та й лізу, і долізти годі. Не думав я, що до неба так високо і далеко. Рад би я в долину злізти, та де ж тому голова, на яворі і одного крачка не було, — причепилося до мене лихо ногами і руками, як реп'ях кожуха. Лізу і лізу, аж тут переді мною щось загриміло, і віз великий, драбинястий не летить, ні, таки добре треба було очі нащурити, щоби його побачити. Ага, думаю собі: "Недалеко до неба, Бог колачі везе. Лізу я дальше, а то щось так ясно блисло, що аж ляк побирав. Якби не окуляри на бороді, то був би осліп, а так лиш трохи вуса підсмалило. Ага, знаю, що то значить: то махає архангел небесною шаблюкою. Лізу я дальше, а тут велика-велика рогачка. Бідна ж головонько, як же тут проминути, таже при мені і гроша нема! Клопоте мій солений! Через рогачку до неба не пускають, а на землю як злізти, коли на яворі і одної галузи нема? Аж тут летить якась птаха, страх на ню і поглянути. Голова, як у змії, крила довгі, як у вітряка, а так вона ними збивала, що безпечно до неба чути було, а на ногах, кажу вам, такі пазурі — довгі-довгі, як той серп.

— Чого ти тут шукаєш, грішний чоловіче? Ходи зі мною, я тебе в той край занесу, якого ще вухо не видало, о якім око не чувало.

Гм, гадаю собі: "Там ще ти не був, Мартине, а чоловік чим більше бачить, чим більше знає, то через решето і сито пролізе".

— Коли твоя ласка, то візьми мене з собою, — сказав я тій птасі; вона довго не надумувалася, ухопила мене в свої пазурі і понесла так скоро, аж хмари пробивала.

Вже не знаю я, як довго ми летіли, — знаю, що дуже довго; було коли й зі звіздами і хмарами познайомитись; видів я навіть, як там сніг, дощ і град приправляють, і я не одно був би ще бачив, але всьому та великан-птаха виною, вона мене на землю спустила, а сама понеслася в незнані простори безконечного неба.

Гей — гейби Кошничок — кошик Чепчик — шапочка

ГРУША

Слухайте, як я тут смерть в шори убрав. Отут на призьбі сидів я собі раз, не вчора то діялось, тоді ще люди галушками не давилися — сидів я, але не веселий. Бачите оту грушу, — вона моя радість, моє все! Родить вона грушки, як ті дині, а солодкі, як цукор. Та що з того, чорт з неї хосен* мав! Вражі хлопці як тих грушок засмакували, то хоч я не одному чуприну загрів, сверблячку, що за вухом сиділа, відшептав, хоч моя собака не одному і литку нап'ятнила, проте все та пуста погань до тої груші так унадилась, як ті горобці до коловатниці*; щороку так обносили, що мені ні одної дозрілої грушки не осталося. От тому був я тоді невеселий. Сонечко вже до заходу клонилося, я вже і позівати почав, вже на сон грядущий молитви говорив, аж тут став переді мною якийсь старець і проситься на ніч.

— Та чому ж ні, прошу до хати! — кажу я.

Тут дав я старому повечеряти, напився він і чарку легкого вишняку, бо кріпкого не хотів, на припічку я йому постелив, дав чисту подушечку і кожушок і просив його, щоби ліг собі спочивати.

— Ще чаш, шинку, — сказав він мені, — треба ще Гошподеві помолитись...

Так коло опівночі ліг він і спав мирно і тихо, як той праведник Божий. Рано, ледве що зоряло, вже дід на ногах...

— Нате, дідику, тих грушечок на дорогу; дуже вони добрі, стало би їх мені на цілу зиму, та вражі хлопці геть їх обносять.

— Не журишь, шинку, більше не будуть, вші вони до грушки прироштуть, жліжуть ж неї аж тоді, як їм шкаже добрий Мартин: "Жліжте!"

Так сказав старий і пішов, а я аж сторопів. Звідки він знає моє ім'я? Як смеркалося, ха-ха-ха! — угадайте, що було на груші? Грушки!

Добре, грушки, але і п'ять чортиків-хлопців! Так приросли до груші ногами і руками, як та муха до меду, і ні руш з місця. Сиділи вони там, як пугачі, і кукали цілу ніч, як зозулі. Рано, як зовсім зціпли і як той кленовий лист тряслися, сказав я: "злізьте!" — і всі пустуни позлізали і так метнулися навтікача і драла, що всіх зайців пополошили. Відтоді стереглися хлопці моїх грушок, як вогню, ніхто їх не дотикався, всі вони достигали і комірчину наповняли.

Кілька років потім — ви знаєте, що і желізо стирається, а вік прожити, не поле перейти, стало мені якось тяжко у грудях, якась вража задуха-недуга в печінки влізла, в боку як ножем кололо-різало і дух з тіла випирало. Хоч я на ладан уже дихав, бачите, був уже на Божій дорозі, хоч уже я приладив дошки на свою домовину, то все жити старому дідуганові хотілося.

Було то в саму осінь; на груші такого дару Божого — більше плоду, ніж листя; рад був я хоч одну з'їсти, та душа не приймала. Слабість — не радість. Сиджу я собі сумний, сумний, як той осінній день, аж щось страшного надходить до моєї хати. Білий череп без очей, без носа, без усього, кістяні руки держать гостру косу, а кості ніг при кожнім кроці так лячно дзвенять, що аж мороз тілом трясе. Ага, думаю собі, вже смерть за тобою прийшла.

— Збирайся в дорогу, пане Мартине!

— Зараз, паніматочко... Я добре знаю, що сей світ — позичений цвіт. Ох! ох! ще забаглось... а... я... я...

— Що такого?

— От рад би я, поки із сим світом попрощаюся, ще одну грушечку спожити, але не годен на дерево вилізти, за комара нема сили, а немозі всього захочується.

— Прислужуся тобі, але ти скоро їж, бо часу не маю.

— Не журися, добрянечко, квапцем з'їм...

І вилізла кощава огида на грушу і там уже сім літ сидить і кукає, і сидіти буде, доки сам схочу.

В селі цвинтар. Над дубовим хрестом молода груша, а під нею спочивають останки старого Мартина. Оповідають люди, що як зовсім ослаб був, то сам смерті сказав: "Паніматочко, прошу тебе, злізай, бо вже і сі грішні кості спочити хочуть!"

1881 р.

Хосен — користь Коловатниця — конопля